

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ผ้าล้านนาเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมสาขางานช่างฝีมือดั้งเดิมที่สร้างสรรค์ขึ้นจากภูมิปัญญา ทักษะฝีมือช่าง และการเลือกใช้วัสดุ เครื่องมือ อุปกรณ์ และกลวิธีการสร้างสรรค์ที่แสดงถึงลักษณะเฉพาะสะท้อนพัฒนาการทางสังคม และวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา (คณะกรรมการส่งเสริมและรักษามรดกทางวัฒนธรรม, 2560) รวมถึงเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์และขนบธรรมเนียมของล้านนาที่สวางามแตกต่างกันไปตามศิลปวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ ทำให้วัฒนธรรมการแต่งกายและผ้าล้านนาได้รับการขนานนามว่าเป็น “เสน่ห์แห่งล้านนา” (ทรงศักดิ์ ปรารักษ์วัฒนากุล และแพทรีเซีย แน่นหนา, 2533 ; ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2535) ด้วยคุณค่าและความสำคัญของผ้าล้านนา ส่งผลให้องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ประกาศให้ผ้าล้านนาเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ เพื่อเป็นมาตรการสำคัญที่มุ่งส่งเสริมให้ตระหนักถึงคุณค่าขององค์ความรู้ด้านผ้าล้านนา ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษและเอกลักษณ์ของชาวล้านนา ทั้งนี้เพื่อเป็นการอนุรักษ์ สร้างสรรค์ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาด้านผ้าล้านนาอย่างยั่งยืนต่อไป (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, 2560) นอกจากนี้ยุทธศาสตร์การวิจัยภาคเหนือ พ.ศ. 2555-2559 ได้มีการส่งเสริมและสนับสนุนการทำวิจัยเพื่อสนับสนุนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2554) ส่งผลให้เกิดงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความรู้ด้านผ้าล้านนาเพิ่มมากขึ้น ผลงานเหล่านี้ถูกถ่ายทอดและนำเสนอในรูปแบบต่างๆ เช่น วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย บทความวิชาการ เป็นต้น ซึ่งความรู้ด้านผ้าล้านนาที่มีคุณค่าและความสำคัญเหล่านี้ได้มีการรวบรวมและจัดเก็บไว้ในแหล่งสารสนเทศต่างๆ เช่น ห้องสมุด ศูนย์สารสนเทศ พิพิธภัณฑ์ หอจดหมายเหตุ เป็นต้น

แหล่งสารสนเทศในเขตภาคเหนือตอนบนที่มีการรวบรวมและจัดเก็บความรู้ด้านผ้าล้านนามีจำนวน 7 แห่ง ได้แก่ 1) ศูนย์สนเทศภาคเหนือ สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2) ศูนย์ข้อมูลภาคเหนือ สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยพายัพ 3) สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) 4) พิพิธภัณฑ์เรียนรู้ราษฎรบนพื้นที่สูง 5) กลุ่มภารกิจจดหมายเหตุและสารนิเทศท้องถิ่น สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยแม่โจ้ 6) ศูนย์ข้อมูลภูมิปัญญาล้านนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ และ 7) ศูนย์สิ่งทอล้านนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ซึ่งจากการศึกษาสภาพการจัดเก็บและการให้บริการในปัจจุบันพบว่าแหล่งสารสนเทศเหล่านี้จัดตั้งขึ้นเพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ด้านผ้าล้านนา โดยแหล่งสารสนเทศส่วน

ใหญ่ยังไม่มีการวิเคราะห์และจัดหมวดหมู่ให้กับทรัพยากรสารสนเทศล้านนาโดยเฉพาะ เป็นเพียงการจัดหมวดหมู่ร่วมกับทรัพยากรสารสนเทศทั่วไป ด้านการค้นคืนสารสนเทศมีการสืบค้นผ่านฐานข้อมูลรายการทรัพยากรสารสนเทศออนไลน์ (OPAC) รวมถึงแหล่งสารสนเทศบางแห่งเน้นการจัดแสดงนิทรรศการผ้าล้านนาเป็นหลัก นอกจากนี้ปัญหาสำคัญที่พบในการเข้าถึงความรู้ด้านผ้าล้านนา คือ ภาษาล้านนาหรือ “คำเมือง” ซึ่งเป็นภาษาถิ่นของชาวล้านนาที่มีความเป็นเอกลักษณ์และมีความแตกต่างทางภาษาในแต่ละพื้นที่ อาทิเช่น สำเนียงภาษาล้านนาในจังหวัดเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอนจะใช้สระเอื้อะ สระเอือ ส่วนสำเนียงล้านนาในจังหวัดเชียงราย พะเยา ลำปาง แพร่และน่านจะใช้สระเอื้อะ สระเอี้ยแทนส่วนคนในจังหวัดลำพูนมักจะใช้สำเนียงเมืองยอง เพราะชาวลำพูนส่วนมากสืบเชื้อสายมาจากชาวของในรัฐฉาน (ทรงศักดิ์ ปรารังค์วัฒนากุล, 2536; วิชุดดา มาตันบุญ, 2556) ส่งผลให้เกิดปัญหาความคลุมเครือของคำศัพท์ด้านผ้าล้านนาและการใช้คำ เช่น กางเกงที่มีรูปแบบคล้ายกับกางเกงจีนตัดเย็บจากผ้าฝ้ายย้อมสีคราม ชาวล้านนาในจังหวัดเชียงใหม่เรียกกันว่า “เตี๋ยวสะดอ” แต่ชาวล้านนาในจังหวัดน่านเรียกว่า “เตี๋ยวสามคูก” และ “มัดหมี่” ซึ่งเป็นเทคนิคการทอผ้า ชาวล้านนาในจังหวัดน่านเรียกเทคนิคที่ใช้ชื่อว่า “มัดก่าน” หรือ “คาดก่าน” เป็นต้น รวมถึงการออกเสียงและความหมายของผ้าที่คล้ายกัน ได้แก่ “ผ้าหลบ” และ “ผ้าเหลบ” ทั้ง 2 คำนี้ หมายถึง ผ้าที่ใช้ปูนอน แต่จะแตกต่างกันตรง “ผ้าหลบ” จะใช้ปูบนฟูก แต่ “ผ้าเหลบ” จะใช้ปูบนพื้น (ทรงศักดิ์ ปรารังค์วัฒนากุล และ แพทรีเซีย แน่นหนา, 2533ข) จากปัญหาที่พบในการเข้าถึงความรู้ด้านผ้าล้านนาของผู้ใช้นั้น ด้วยมุมมองทางด้านบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์ ผู้วิจัยเห็นควรนำแนวคิดการจัดระบบความรู้มาใช้เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวอันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ใช้ในการเข้าถึงความรู้ด้านผ้าล้านนาได้อย่างครอบคลุมความรู้ที่ต้องการ

การจัดระบบความรู้ (Knowledge Organization) มีพัฒนาการมาจากการจัดหมวดหมู่ความรู้เกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อ 2,000 ปีก่อนคริสตกาล โดยชาวสุเมเรียนได้รวบรวมแผ่นจารึกที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เอกสารทางการแพทย์ กวีนิพนธ์ แต่ยังไม่มีการจัดระบบที่ชัดเจน (Herdman and Jeanne, 1978; Taylor and Joundrey, 2009) ในช่วงศตวรรษที่ 19-20 มีการพัฒนาเค้าร่างหรือแบบแผนการจัดหมวดหมู่มากที่สุด โดยปี 1876 Melvi Dewey ได้พัฒนาการจัดหมวดหมู่ทศนิยมดิวอี้ (Dewey Decimal Classification – DDC) โดยแบ่งหมวดหมู่ความรู้ออกเป็น 10 หมวดหมู่ความรู้ ซึ่งเป็นระบบการจัดหมวดหมู่ที่มีความสมบูรณ์ระบบแรกของวงการบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์ ต่อมาในปี ค.ศ. 1939 George Herbert Putnum ได้พัฒนาการจัดหมวดหมู่หอสมุดรัฐสภาอเมริกัน (Library of Congress Classification – LC) ประกอบด้วย 20 หมวดหมู่ความรู้และเป็นระบบการจัดหมวดหมู่ความรู้ที่ห้องสมุดทั่วโลกนิยมใช้กันมากในปัจจุบัน (Taylor and Joundrey, 2009) จะเห็นได้ว่าการจัดระบบความรู้มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน ในอดีตการจัดระบบความรู้นิยมใช้ในการจัดหมวดหมู่หนังสือหรือเอกสารสิ่งพิมพ์ที่ถูกรวบรวมและจัดเก็บไว้ใน

ห้องสมุดเท่านั้น ต่อมาเมื่อรูปแบบของทรัพยากรเปลี่ยนแปลงไปประกอบกับความเจริญก้าวหน้าในความรู้ของสาขาวิชาต่างๆ ส่งผลให้ขอบเขตและนิยามความหมายของคำว่าการจัดหมวดหมู่เปลี่ยนแปลงไป และใช้คำศัพท์ต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการจัดหมวดหมู่หลายคำ เช่น การจัดหมวดหมู่หนังสือ (Book Classification) การจัดหมวดหมู่ห้องสมุด (Library Classification) และการจัดระบบความรู้ (Knowledge Organization)

ดังนั้นการจัดระบบความรู้จึงเป็นแบบแผนที่กำหนดขึ้นมาเพื่อช่วยสนับสนุนการจัดเก็บความรู้ และค้นหาความรู้ภายในห้องสมุดและสถาบันสารสนเทศต่างๆ (ศิวนาด นันทพิชัย, 2554) การจัดระบบความรู้สามารถจำแนกออกเป็น 3 ประเภท โดยพิจารณาถึงโครงสร้าง ความซับซ้อน ความสัมพันธ์ และหน้าที่การทำงานของระบบ ได้แก่ (1) กลุ่มที่แสดงรายการคำศัพท์ (Term List) เป็นระบบการจัดระบบความรู้ที่ทำหน้าที่ในการกำหนดคำนิยามความหมายของคำ โดยมีการจัดเรียงลำดับคำศัพท์ตามลำดับตัวอักษร แต่จะไม่มีการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างคำศัพท์หรือความสัมพันธ์เชิงความหมายทั้งคำที่มีการเรียงลำดับก่อนหรือคำที่อยู่ถัดไปของรายการคำศัพท์แต่ละคำ เช่น รายการหลักฐาน (Authority File) อภิธานศัพท์ (Glossary) พจนานุกรมภาษา (Dictionary) เป็นต้น (2) กลุ่มแสดงหมวดหมู่หรือประเภท (Classification and Categorization) เป็นการจัดกลุ่มและจัดหมวดหมู่ความรู้โดยมีการจัดลำดับความสัมพันธ์ของคำศัพท์หรือแนวคิดในลักษณะลำดับชั้น โดยคำศัพท์หรือแนวคิดที่อยู่ในระดับบนจะเป็นหมวดหมู่ที่มีความหมายที่สูงกว่าหรือหมวดหมู่ที่กว้างกว่าคำศัพท์หรือแนวคิดในระดับล่าง เช่น หัวเรื่อง (Subject Heading) แบบแผนการจัดหมวดหมู่ (Classification Scheme) เป็นต้น และ(3) กลุ่มแสดงความสัมพันธ์ (Relationship Group) เป็นการจัดระบบความรู้ที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคำศัพท์หรือแนวคิดมากกว่าการจัดเรียงลำดับแบบลำดับชั้น โดยเป็นความสัมพันธ์เชิงความหมายที่สร้างขึ้นและแสดงในรายการความสัมพันธ์ เช่น ศัพท์สัมพันธ์ (Thesaurus) เครือข่ายความหมาย (Semantic Network) และออนโทโลยี (Ontology) (Si, Xu and Chen, 2006; SKOS, 2008)

ออนโทโลยี (Ontology) เป็นการจัดระบบความรู้ประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการเข้าถึงความรู้ ซึ่งออนโทโลยีเป็นเรื่องของการอธิบายคุณลักษณะของความรู้ตามแนวคิดที่เรียกว่าเมตาฟิสิกส์ (Metaphysic) เป็นศาสตร์เกี่ยวกับการค้นหาหรือการอธิบายความเป็นจริงของสิ่งต่างๆที่มีอยู่ว่าสิ่งนั้นมีชนิดและโครงสร้างอย่างไร รวมถึงความเป็นจริงเกี่ยวกับคุณสมบัติ เหตุการณ์และความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งนั้น เพื่อจัดหมวดหมู่สิ่งต่างๆตามความจริงที่เป็นอยู่ (Chowdhury & Chowdhury, 2007) หากพิจารณาเฉพาะในขอบเขตความรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือโดเมน (Domain) ที่สนใจแล้ว โดเมนออนโทโลยี (Domain Ontology) จะอธิบายเกี่ยวกับคำศัพท์และแนวคิดที่จำเป็นทั้งหมดในขอบเขตของเรื่องที่ศึกษา รวมถึงการจัดแบ่งหมวดหมู่ (Classification) การจัดการคำศัพท์ (Taxonomy) การจัดการความสัมพันธ์ (Relation) ของคำศัพท์และแนวคิดเหล่านั้น การ

กำหนดกฎเกณฑ์เงื่อนไขต่างๆที่เกี่ยวกับความรู้เรื่องนั้นอย่างเป็นทางการให้คำศัพท์ แนวคิด และคุณสมบัติต่างๆของความรู้ที่อยู่ในขอบเขตที่ศึกษาถูกเชื่อมโยงไว้ด้วยกันอย่างเป็นระบบ (นภัสกร กรวยสวัสดิ์, 2559; Gasevic, Djuric, and Devedzic, 2006; Yong, Xu-hao, and Ai-guang, 2008) เพื่อช่วยในการจัดเก็บ ค้นคืน แลกเปลี่ยน และการนำความรู้กลับมาใช้งานใหม่ จากสภาพปัจจุบันของแหล่งสารสนเทศที่รวบรวมและจัดเก็บความรู้ด้านผ้าล้า นานา รวมถึงปัญหาการเข้าถึงความรู้ด้านผ้า ล้า นานานั้น ส่งผลให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะนำแนวคิดออนโทโลยีเข้ามาช่วยในการจัดเก็บ ค้นคืน และ นำความรู้ด้านผ้าล้า นานากลับมาใช้ใหม่ เพื่อสร้างเป็นเครื่องมือช่วยในการค้นคืนความรู้ด้านผ้าล้า นานา ที่จัดเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าและความสำคัญต่อภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ และยังเป็น การอนุรักษ์ สร้างสรรค์ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาด้านนาอย่างยั่งยืนต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาการค้นคืนและเข้าถึงความรู้ด้านผ้าล้า นานาของแหล่งสารสนเทศด้านผ้าล้า นานา ในเขตภาคเหนือตอนบน

1.2.2 เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาและกำหนดโครงสร้างออนโทโลยีความรู้ด้านผ้าล้า นานา

1.2.3 เพื่อพัฒนาออนโทโลยีความรู้ด้านผ้าล้า นานา

1.3 คำนิยามศัพท์เฉพาะ

1.3.1 ผ้าล้า นานา หมายถึง ผลผลิตที่เกิดจากการทอ ถัก ปัก จากเยื่อใยของฝ้าย ไหม และกัญชง เพื่อใช้ประโยชน์ลักษณะต่างๆ เช่น ใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ใช้ในพิธีกรรม มีเทคนิคการทอ ลวดลาย และ สีหลากหลาย ตามขนบนิยมของแต่ละกลุ่มชนใน 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ประกอบด้วย เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน

1.3.2 ความรู้ด้านผ้าล้า นานา หมายถึง ความรู้ที่เกี่ยวกับผ้าล้า นานา เช่น ประเภทผ้าล้า นานา วัสดุ และอุปกรณ์ที่ใช้ในการทอ เทคนิคการทอ การย้อมสี เป็นต้น ซึ่งถูกถ่ายทอดและนำเสนอในรูปแบบของเอกสารตำรา รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความวิชาการ เป็นต้น โดยมีการบันทึกและจัดเก็บ ไว้ในแหล่งสารสนเทศด้านผ้าล้า นานาในเขตภาคเหนือตอนบน

1.3.3 ออนโทโลยี หมายถึง การกำหนดหรือสร้างระบบคำศัพท์ที่ใช้เป็นตัวแทนของแนวคิด หรือความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพื่ออธิบายความรู้ให้เกิดความเข้าใจ ถูกต้อง และครอบคลุมมากที่สุด อันประกอบด้วย คำศัพท์ คำอธิบายความหมาย การแสดงความสัมพันธ์ คุณสมบัติ คุณลักษณะ กฎเกณฑ์และข้อจำกัด รวมถึงตัวอย่างการใช้คำศัพท์ ทำให้ได้คำศัพท์ที่เป็นมาตรฐานเพื่อใช้ในการ แลกเปลี่ยนและค้นคืนความรู้ได้อย่างถูกต้องและครอบคลุม

1.3.4 ออนโทโลยีความรู้ด้านผ้าล้า นานา หมายถึง ระบบคำศัพท์ที่ใช้เป็นตัวแทนความรู้ด้านผ้า ล้า นานาที่แสดงขอบเขตของความรู้และช่วยให้เกิดความเข้าใจความรู้ด้านผ้าล้า นานาได้อย่างชัดเจน

นำเสนอแนวคิดและคำศัพท์ที่อธิบายรายละเอียดความรู้ด้านผ้าล้านนา โดยการกำหนดคำนิยามหรือความหมาย การกำหนดคุณสมบัติ คุณลักษณะ เงื่อนไข ข้อมูลตัวอย่าง รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดและคำศัพท์

1.4 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษา

1.4.1 ห้องสมุดและศูนย์สารสนเทศที่มีการรวบรวมและจัดเก็บทรัพยากรสารสนเทศด้านผ้าล้านนา โดยเฉพาะแหล่งสารสนเทศในเขตภาคเหนือตอนบนทั้ง 7 แห่ง สามารถนำโครงสร้างออนโทโลยีความรู้ด้านผ้าล้านนาไปใช้เพื่อเป็นประโยชน์ในการเข้าถึงความรู้ด้านผ้าล้านนา รวมถึงเป็นแนวทางให้ห้องสมุดเฉพาะที่รวบรวมและจัดเก็บความรู้เฉพาะด้านนำแนวคิดออนโทโลยีไปประยุกต์ใช้เพื่อการเข้าถึงความรู้

1.4.2 เป็นแนวทางในการพัฒนาระบบและเครื่องมือในการค้นคืนและเข้าถึงความรู้ด้านผ้าล้านนาเพื่อให้ผู้ใช้สามารถเข้าถึงความรู้ด้านผ้าล้านนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.4.3 ผู้ใช้สามารถเข้าถึงและค้นคืนเนื้อหาความรู้ด้านผ้าล้านนา รวมถึงสามารถสืบค้นทรัพยากรสารสนเทศด้านผ้าล้านนาได้อย่างถูกต้องและครอบคลุม

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved